

De eerste Bijbelse scheppingsmythe: een vertaling en uitleg

Bart Klink

November 2010

Er zijn waarschijnlijk maar weinig hoofdstukken uit de Bijbel zo veel besproken zijn als het eerste van Genesis, de Bijbelse ouverture. Vooral het eerste vers, traditioneel vertaald als “In het begin schiep God de hemel en de aarde” is vrijwel iedereen bekend. Toch is er ook veel misverstand over het eerste hoofdstuk van de Schrift. Veel ongelovigen doen het af als een sprookje, door de wetenschap weerlegd en dus van generlei waarde meer. Sommige orthodoxe gelovigen (creationisten) proberen de tekst te passen binnen het moderne, wetenschappelijke wereldbeeld, wat tot een absurde lezing van bepaalde passages leidt. Beide opvattingen miskennen mijns inziens de literaire waarde van de tekst. Met deze vertaling en exegese wil ik proberen uit te leggen waarom.

Als verklaring voor het ontstaan van de wereld, en in het bijzonder de mensheid, heeft deze tekst afgedaan: hij is wetenschappelijk volstrekt onhoudbaar gebleken. De moderne astronomie, geologie en biologie geven verklaringen die niet alleen veel nauwkeuriger zijn, maar wezenlijk verschillen. Ze geven blijk van een compleet ander wereldbeeld en mensbeeld. Dit is ook een van de problemen die orthodoxe gelovigen hebben met de bovengenoemde wetenschappen. Genesis 1 plaatst de mens in het centrum van de wereld, niet alleen in letterlijke zin, maar ook in de zin dat de wereld geschapen is *voor* de mens. Van dit antropocentrische beeld heeft de moderne wetenschap al lang afscheid genomen. Hierbij hebben Nicolaas Copernicus, Galileo Galilei en Charles Darwin centrale rollen gespeeld.

Genesis als mythe

De betreffende tekst is een mythe, een scheppingsmythe. Het is geen mythe in de zin van een fabel, maar in de zin van een verhaal over mensen en goden, in dit geval één God. Een scheppingsmythe is geen wetenschappelijk verslag, maar een weerspiegeling van hoe mensen denken over hun herkomst, hun positie en rol in de wereld. Dat wil niet zeggen dat historie geen enkele rol speelt, maar geschiedschrijving – zeker in de moderne zin – is niet het hoofddoel van zo’n verhaal. In de tekst woorden allerlei religieuze pointes gemaakt, wordt gebruikt gemaakt van stijlfiguren, woordspelingen en een bewust gekozen structuur. De tekst zit literair geciseleerd in elkaar, wat duidelijk maakt dat de schrijver méér wil vertellen dan een ontstaansgeschiedenis. Om deze reden kan ook een ongelovige deze tekst waarderen, niet alleen om zijn literaire waarde, maar ook om te zien hoe een volk in een ver verleden de wereld en de positie van de mens daarin duidde.

Wat in dit stuk staat, zal sommige lezers onbekend zijn of vreemd overkomen, maar het is wat te vinden is in de grote Bijbelcommentaren, inleidingen op het Oude Testament en wat gedoceerd wordt aan de grote universiteiten. Deze bronnen zijn voor de meeste mensen echter niet (gemakkelijk) te raadplegen, waardoor deze kennis vaak is voorbehouden aan mensen die theologie gestudeerd hebben. Dit stuk probeert deze leemte enigszins op te vullen. Voor een verdere en technische analyse is er een grote hoeveelheid literatuur beschikbaar, veelal te vinden in universiteitsbibliotheken. Aan het einde van dit stuk wordt verwezen naar een kleine greep daaruit.

Het ontstaan van de tekst

Traditioneel wordt het auteurschap van Genesis, net als de andere vier boeken van de Thora, toegeschreven aan Mosjè¹. In wetenschappelijke kringen is dit echter al lang achterhaald; een nauwkeurige analyse van de tekst laat duidelijk zien dat het boek Genesis een compositie is. Wetenschappers spreken over meerdere bronnen en duiden het ontstaan van de Thora met de bronnenhypothese. Het eerste scheppingsverhaal wordt toegeschreven aan een bron die *P* genoemd wordt, omdat deze van priesterlijke oorsprong is. Het tweede scheppingsverhaal wordt toegeschreven aan bron *J*, omdat deze de godsnaam JHWH (zie verderop) gebruikt. Beide scheppingsverhalen verschillen wezenlijk in hun stijl, woordgebruik en inhoud, wat twee verschillende bronnen waarschijnlijk maakt. De aanwezigheid van manifeste contradicties tussen de twee mythen laten eveneens zien dat de auteurs (en eventuele redacteurs) zich niet bezighielden met consistentie, zoals dat van een wetenschappelijke tekst verwacht mag worden. Niettemin mag niet worden vergeten dat beide verhalen achter elkaar in hetzelfde boek zijn terechtgekomen, wat suggereert dat er voor de redacteur(s) minder strijdigheid was dan de moderne lezer opvalt. Over de tijd waarin de P-bron ontstaan is, is veel discussie. De 6^e eeuw voor het begin van onze jaartelling wordt vaak genoemd in de literatuur, maar dat is verre van zeker.

De vertaling

Bij het vertalen van een tekst staat de vertaler altijd voor het probleem of hij zo getrouw mogelijk aan de grondtekst wil blijven of zo goed mogelijk wil aansluiten bij de doeltaal en de belevingswereld van de moderne lezer. Van de eerste keuze is in het Nederlands de Statenvertaling het bekendste voorbeeld, van de tweede de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV). Het voordeel van de eerste keuze is dat het zo goed mogelijk de Hebreeuwse tekst weergeeft en minder aan interpretatie onderhevig is, maar het nadeel is dat de vertaling soms lastig te begrijpen is voor de moderne lezer. Een zeer letterlijke vertaling kan zelfs leiden tot ongrammaticale constructies en onbegrip bij de lezer. Het voordeel van de tweede keuze is dat het beter te begrijpen is voor de moderne lezer, maar het nadeel is dat het gevoel voor wat er in de grondtekst staat vaak verloren gaat. Een ander nadeel is dat er bij een minder letterlijke vertaling door de vertalers meer keuzes worden gemaakt in interpretatie.

De vertaling in dit stuk is een vrij letterlijke, maar ook een die zo goed mogelijk de betekenis van de Hebreeuwse tekst probeert over te brengen. Moderne equivalenten zullen worden gebruikt voor woorden en uitdrukkingen waarvan een letterlijke vertaling tot onbegrip zou leiden. Woordspelingen in het Hebreeuws zullen zo veel mogelijk worden omgezet in het Nederlands. Dit wordt toegelicht in de uitleg; technische punten worden vermeld in voetnoten. Aan het einde is een zeer letterlijke vertaling opgenomen. Deze vertaling is minder goed leesbaar, maar probeert zo letterlijk mogelijk de Hebreeuwse tekst weer te geven.

Het is van belang te beseffen dat vertalen altijd ook interpreteren is, zeker als het gaat om een tekst die qua ouderdom en taal ver van ons afstaat. Dit komt vooral doordat het Hebreeuws soms onduidelijk is. Sommige Hebreeuwse woorden hebben meerdere betekenissen die voor de schrijver misschien dicht bij elkaar lagen, maar voor ons niet. Een voorbeeld daarvan is het Hebreeuwse woord *roeach* uit vers 2, dat zowel ‘adem’, ‘wind’ als ‘geest’ kan betekenen. Het kan ook zo zijn dat de grammatica van een vers niet eenduidig is. Dit leidt tot verschillende vertalingen met soms ook betekenisverschillen. De beste manier om de tekst te lezen is in het Hebreeuws, maar dat is voor de meeste mensen – zelfs de meeste gelovigen – niet weggelegd. Bovendien lost ook dit niet alle problemen op, want soms blijft het onduidelijk wat er in het

¹ Bij ons beter bekend als ‘Mozes’. Deze schrijfwijze is ontstaan onder invloed van het Oudgrieks en Latijn. Hier wordt de Hebreeuwse uitspraak weergegeven.

Hebreeuws staat. Tot slot is soms niet duidelijk wat de grondtekst is, omdat de verschillende manuscripten elkaar tegenspreken².

Transliteratie is het omzetten van letters uit het ene alfabet naar een ander alfabet, in casu van het Hebreeuwse naar het Latijnse. Formeel wordt dit gedaan met tekenjes onder en boven de getranslitereerde letters, om de omzetting zo nauwkeurig mogelijk te maken. Omdat dit voor de meeste lezers nog steeds lastig te lezen is, is hier gekozen voor een fonetische transliteratie, wat wil zeggen dat de transliteratie de uitspraak van het Hebreeuws zo goed mogelijk weergeeft.

De oersituatie

- 1 *In het begin toen God de hemelen en aarde schiep*
- 2 *- de wereld was woestijn en wanorde,
duisternis op het aanschijn van oerzee
en Gods adem zwevend over het aanschijn van de wateren –*

Er zijn maar weinig zinnen uit de Bijbel zo bekend als het openingsvers van Genesis. De meeste bekende vertaling is “In het begin schiep God de hemel en de aarde”. Dit is echter niet de enige mogelijkheid. De grammatica in het Hebreeuws is onduidelijk³ en staat andere vertalingen toe, waaronder de bovenstaande⁴. Ook als gekozen wordt voor de traditionele vertaling, betekent dit niet dat dit vers de eerste scheppingsdaad beschrijft, zoals vaak wordt verondersteld. Dat zou namelijk betekenen dat God de chaos schept die in vers 2 beschreven wordt, wat ongepast zou zijn. De meeste moderne commentatoren beschouwen het – als het op de traditionele wijze vertaald wordt – als een opschrift voor de rest van de tekst. Het eerste vers duidt dus niet op een schepping uit het niets (*creatio ex nihilo*). De tekst zelf geeft hiervoor ook geen aanleiding, integendeel. Het past ook niet in de culturele context waarin dit verhaal ontstaan is. Verhalen uit die culturen beginnen met een chaotische oersituatie, niet een abstract ‘niets’.

Het eerste woord in het Hebreeuws is *beresjiet*. Daarom wordt het boek Genesis ook zo genoemd in de Tenach (wat christenen het ‘Oude Testament’ noemen). Het is een samentrekking van het voorzetsel *be* (‘in’) en het woord *resjiet* (‘begin’), dat weer verwant is aan *roosj* (‘hoofd’). Het duidt vaak het begin aan van een periode.

Het tweede woord is *bara*. Over dit woord is een tijd geleden enige discussie ontstaan. Traditioneel wordt het vertaald met ‘schiep’, en zo staat het ook in de grote woordenboeken. Oudtestamentica Ellen van Wolde betoogde echter dat het vertaald moet worden met ‘scheiden’. De argumenten daarvoor zijn controversieel en de discussie technisch. Totdat deze discussie enigszins opgehelderd is, blijf ik bij de traditionele vertaling. God schept overigens door te scheiden, zoals verderop in dit hoofdstuk duidelijk blijkt. Het werkwoord *bara* heeft

² Deze vertaling is geheel en alleen gebaseerd op de Hebreeuwse grondtekst zoals deze te vinden is in de *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Zie het tekstkritisch apparaat bij deze tekst voor de manuscriptvarianten.

³ Over de grammatica van de eerste twee woorden woedt al lang discussie, die nog steeds niet definitief beslecht is. Het probleem met de traditionele vertaling is dat het bepaalde lidwoord niet in het Hebreeuws staat (dan had er *baresjiet* gestaan). Het probleem met de andere vertaling, die *bereshiet* opvat als staande in *status constructus* (een soort genitiefverbinding), is dat er dan een infinitief als werkwoordsvorm op zou moeten volgen (*bero*, vertaald als ‘scheppen’). Er staat echter een finiet werkwoord (*bara*), dat vertaald moet worden met ‘schiep’. Beide opties hebben dus hun grammaticale problemen.

⁴ Voor een verantwoording zie R.D. Holmstedt (2008), “The Restrictive Syntax of Genesis 1:1”, *Vetus Testamentum*, 25:56-67

altijd God als onderwerp, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het werkwoord *asa* ('maken'), dat ook mensen als onderwerp kan hebben. Ondanks het wel eens beweerd wordt, betekent *bara* niet noodzakelijk scheppen uit het niets⁵.

Het derde woord geeft het onderwerp weer: *elohiem*. Dit is grammaticaal een meervoudige vorm, maar wordt vaak als enkelvoud gebruikt. Hierdoor kan het zowel vertaald worden met 'goden' als 'God', afhankelijk van de context. Meestal geeft de vervoeging van het bijbehorende werkwoord uitsluitel, en dat is ook hier het geval: het enkelvoudige 'God'. De meervoudsvorm is vermoedelijk een restant van een polytheïstisch verleden, waarvan in de Bijbel nog vele sporen zijn te vinden⁶. Het woord *elohiem* wordt gebruikt als een algemene aanduiding voor (een) god en is niet de *naam* van de God uit de Bijbel. De naam van deze God komen we pas in Genesis 2 tegen en wordt weergegeven met de vier letters JHWH. Dit werd mogelijk uitgesproken als *Jahweh*, maar de joden spreken deze heilige naam niet uit. Als zij de naam tegenkomen, lezen ze *Adonai*, wat 'heer' betekent en meestal ook zo vertaald wordt (in kleinkapitalen: HEER). De uitspraak Jehova, waar de Jehova's getuigen hun naam aan ontlenden, is gebaseerd op een misverstand⁷.

De volgende woorden *ee hasjamajiem we-ee ha-arèts*⁸ horen bij elkaar en worden vertaald met 'hemelen en aarde'. Dit woordpaar komt op meerder plaatsen in de Bijbel voor, ook in het Onze Vader (Mat. 6:10): "uw wil geschiede, gelijk in de hemel als ook op de aarde." Het woord voor 'hemelen' in het Hebreeuws (*sjamajiem*) is een meervoudsvorm en wordt hier ook zo vertaald, maar omdat het in het Hebreeuws uitsluitend in het meervoud voorkomt (plurale tantum), kan het in het Nederlands ook enkelvoudig vertaald worden. Het woord voor aarde (*èrtès*) is in het Hebreeuws heel breed: van geheel de wereld tot een stuk grond⁹. Hemel en aarde moeten hier niet los van elkaar worden gezien, maar als een *merisme*: een stijlfiguur waarbij de uitersten worden gebruikt om het geheel aan te duiden (vergelijk ons 'jong en oud')¹⁰. Hemel (boven) en aarde (beneden) worden hier dus gebruikt om alles, de gehele wereld, aan te duiden. De hemel heeft dus niets te maken met het moderne idee van het universum. Dit wel zo zien zou een anachronisme zijn die bovendien de tekst geweld aandoet.

In vers 2 wordt de chaos beschreven die bestond voordat God begon met scheppen. Hier is *èrèts*, dat ook in vers 1 gebruikt wordt, vertaald met 'wereld'¹¹, omdat het alles wat er op dat moment was beschrijft: de chaotische oerwereld. Er is dus geen sprake van schepping uit het niets, zoals hierboven al is opgemerkt. Veeleer is er sprake van schepping door het ordenen van chaos, hetgeen gebeurt door de scheidingen die later aangebracht worden. Centraal hierbij is dat de aarde van een onbewoonbare plek veranderd wordt in een bewoonbare plek, een

⁵ Zie bijvoorbeeld Jes. 43:15

⁶ De passages zijn legio, o.a.: "Nu weet ik dat de HEER groter is dan alle goden [*elohiem*]." (Ex. 18:11); "Want een groot God is de HEER, een groot koning boven alle goden." (Ps. 95:3); "God [*elohiem*] staat in de vergadering Gods [*el*]; te midden van de goden [*elohiem*] oordeelt Hij." (Ps. 82:1). Monotheïsme is pas later ontstaan: "Ik ben de eerste en Ik ben de laatste, buiten Mij is er geen god [*elohiem*]." (Jes. 44:6).

⁷ Dit misverstand is ontstaan doordat in de naam JHWH de klinkers van *adonai* (in het Heb. iets anders gespeld) geplaatst zijn.

⁸ Het Heb. *ee* duidt het lijdend voorwerp aan (nota accusativus) en wordt (in het modern Ned.) niet vertaald.

⁹ Mogelijke betekenissen afhankelijk van de context: geheel de wereld (in tegenstelling tot een deel daarvan), de aarde (in tegenstelling tot de hemel), het land (in tegenstelling tot het water), een land of stuk grond en de grond.

¹⁰ Wij kennen ook de uitdrukking 'hemel een aarde bewegen' (alles doen wat mogelijk is), gebaseerd op Heb. 12:26)

¹¹ Traditioneel wordt *èrèts* in Gen. 1 steeds vertaald met 'aarde'. Omdat het Heb. woord vele betekenissen heeft (zie noot 9) en aarde bij ons nu vaak de betekenis heeft van de planeet waarop wij leven (wat hier niet bedoeld wordt), heb ik gekozen voor verschillende vertalingen van *èrèts*. Elke vertaling poogt een zo goed mogelijk Nederlands equivalent te vinden voor de betekenis van *èrèts* in dát vers.

plaats voor mensen. Dit blijkt duidelijk uit de woordkeus in dit vers, die chaos, duisternis en bedreiging uitstraalt.

Het Hebreeuwse *tohoe wavohoe* wordt traditioneel vertaald met ‘woest en leeg’¹². De vertaling die hier gekozen is, probeert de alliteratie die in het Hebreeuws aanwezig is weer te geven¹³. De centrale betekenis van deze woordcombinatie is complete chaos, volledige onbewoonbaarheid¹⁴. De klanken zijn duister en angstwekkend en benadrukken de ongeschiktheid voor mensen.

Hierop volgt een ander angstaanjagend beeld: duisternis op het aanschijn¹⁵ van oerzee. Deze aanwezige duisternis is het tegenovergestelde van het licht, dat later door God geschapen wordt, en staat daardoor in contrast met Gods aanwezigheid. Het duister heeft voor de schrijver en zijn lezers een dreigende klank, wat het voor velen nog steeds heeft. Over het woord dat hier vertaald is met ‘oerzee’, *tehoom*, is door sommigen gedacht dat het afgeleid is van Tiamat. Tiamat is in de Babylonische scheppingsmythe de oergod die door de god Marduk in de oerstrijd overwonnen en in tweeën gespleten wordt, waardoor de hemel en aarde ontstaan. Deze afleiding is echter onwaarschijnlijk; veeleer is er sprake van een gemeenschappelijke oorsprong van *tehoom* en Tiamat¹⁶. Deze oerzee (of ‘diepe wateren’) is aanvankelijk open en het enige wat er is, maar bevindt zich onder het land nadat dit is geschapen. Bij de zondvloedmythe ontstaat er een omkering van deze situatie: alle fonteinen van de grote *tehoom* breken open (Gen. 7:11) en de wereld wordt weer wanorde. Het idee van een waterige chaos als oersituatie, ook al is die hier passief, plaatst het Hebreeuwse scheppingsverhaal duidelijk in de mythologische context van de oude Nabije Oosten.

Wat daarop volgt, is de aanwezigheid van God. Die wordt voorgesteld als een *roeach*, een woord dat traditioneel wordt vertaald met ‘geest’, maar een bredere betekenis heeft. Het kan ook ‘wind’ of ‘adem’ betekenen (de combinatie *roeach elohiem* kan zelfs ‘machtige wind’ betekenen). Hier is gekozen voor ‘adem’¹⁷. De opvatting dat deze *roeach* verwijst naar de drie-eenheid (sommige vertalingen spellen ‘Geest’ hier met een hoofdletter) is theologische inleg. Over de *roeach* wordt gezegd dat hij zwevende is over de wateren¹⁸. Letterlijk staat er: “op het aanschijn van de wateren”, waarmee een parallel getrokken wordt met “op het

¹² Als (predicatieve) bijvoeglijke naamwoorden dus, maar in het Heb. zijn het zelfstandige naamwoorden.

¹³ De woordcombinatie kan ook opgevat worden als een hendiadys. Bij deze stijlfiguur worden twee zelfstandige naamwoorden gebruikt, waarbij de een fungeert als een bijvoeglijk naamwoord bij de ander (‘wanordelijke woestenijs’)

¹⁴ Zie ook Jes. 45:18: Hij [God] heeft haar [de aarde] vastgezet, niet als een *tohoe* heeft Hij haar geschapen, maar ter bewoning heeft Hij haar geformeerd”. De Franse uitdrukking ‘le tohu-bohu’ (herrie, chaos, wanorde) is aan dit Heb. ontleend.

¹⁵ Voor ‘aanschijn’ is gekozen omdat dit Ned. woord dubbelzinnig is als het Heb. woord *panèh*, dat zowel ‘gezicht’ als ‘oppervlak’ kan betekenen.

¹⁶ Opmerkelijk is dat er in het Hebreeuws geen bepaald lidwoord staat voor *tehoom*, wat kenmerkend is voor eigennamen, maar niet noodzakelijk op een eigenaam wijst. Voor het woord *tehoom* staat *al-penee*, wat letterlijk ‘op het gezicht van’ betekent. Op grond van het voorgenomde is een personifiërende vertaling ‘op het gezicht van *Tehoom*’ mogelijk. Zo’n personifiëring is echter strijdig met de ontmythologiserende tendens van de rest van het verhaal. Voor een uitgebreide analyse zie: R. Ouro (1999), “The earth of Genesis 1:, abiotic or chaotic?”, *Andrews University Seminary Studies* 37.1:39-53

¹⁷ Vgl. Ps. 33:6: “Door het woord van de HEER zijn de hemelen gemaakt en door de adem [roeach] van zijn mond al zijn heer.” Dit sluit aan bij de woorden die door God gesproken worden in de rest van Gen. 1. *Roeach* is ook wat mens en dier levend maakt (levensadem), waardoor een vertaling met ‘adem’ gecontrasteerd wordt met de levenloze oerchaos.

¹⁸ Het Heb. *majiem* bestaat alleen in het meervoud en zou in het Nederlands ook enkelvoudig vertaald kunnen worden. Om de alomtegenwoordigheid van het water weer te geven, is hier echter gekozen voor het meervoud.

aanschijn van oerzee”. Ook deze wateren duiden op een bedreiging¹⁹ en versterken hiermee de rest van het vers. De betekenis kern lijkt hier te zijn dat God aanwezig is en dat de chaos veranderd gaat worden.

De eerste dag: licht

- 3 - zei God: “Er zij licht!”
En er was licht.
- 4 God zag het licht, dat goed was.
En God scheidde het licht van het duister.
- 5 God riep tot het licht: “Dag!” en tot het duister riep Hij: “Nacht!”
Het werd avond en het werd ochtend: dag één.

Dit is de eerste scheppingsact: in de duistere chaos die in vers 2 beschreven wordt, wordt door het scheppen van licht (*oor*) de eerste scheiding aangebracht. De duisternis wordt dus niet geschapen, die was er al (vers 2)²⁰. Deze scheppingsact vindt plaats door het uitspreken van woorden, niet door bijvoorbeeld goddelijk boetseren of uit de restanten van oergoden. Deze woorden worden op een wensende manier²¹ uitgesproken. Een iets modernere vertaling zou zijn “Laat er licht zijn”, maar de gekozen vertaling geeft de bondigheid van het Hebreeuws beter weer.

De vraag die bij de moderne lezer meteen opkomt, is waarschijnlijk: “Wat is dit licht? De zon en sterren zijn nog niet eens geschapen!” Het licht is hier het daglicht, hetgeen het onderscheid maakt tussen dag en nacht. Hierdoor kan ook gesproken worden van de dag-nacht-cyclus in vers 5. In het Hebreeuwse wereldbeeld wordt het licht niet gezien als het *gevolg* van de zon, maar is de zon een *teken* van de dag en de maan een *teken* van de nacht (zie verderop). Een uitleg dat dit iets met de oerknal of het ontstaan van sterren te maken heeft, is anachronistische inleg.

Het licht heeft ook diepere betekenis. Duisternis wordt geassocieerd met Gods afwezigheid en wordt als negatief ervaren. Licht daarentegen duidt op Gods aanwezigheid en wordt als positief ervaren. De alomtegenwoordige duisternis uit de oersituatie wordt door de schepping van licht ingebed, van voorbijgaande aard. Het is na de benoeming ‘slechts’ nacht, waardoor er ruimte ontstaan is voor de mens om mee te leven. Er is dus duidelijk sprake van een tegenstelling tussen vers 2 en 3, zowel letterlijk als figuurlijk. God beoordeelt het licht in het Hebreeuws als *tof*, (‘goed’), waar ook ons woord ‘tof’ vandaan komt. Dit is geen moreel oordeel, maar een uiting van tevredenheid over het geschapene, zoals een vakman zijn gecreëerde werk goedkeurt. Merk op dat God door het scheppen van het licht een scheiding aanbrengt (*badal*²²). Het scheiden speelt in het Bijbelse scheppingsverhaal een belangrijke rol: God scheidt door chaos te ordenen.

Vervolgens krijgen het licht en het duister in het eerste deel van vers 5 een naam toegewezen. Dit wordt meestal vertaald met “God *noemde* het licht dag en de duisternis nacht.” Het Hebreeuwse werkwoord *kara* kan zowel ‘roepen’ als ‘noemen’ betekenen. Door het roepen van de naam wordt datgene of diegene benoemd; pas dan krijgt het een rol van betekenis. Om

¹⁹ Vgl. ook het verhaal van Mosjè: hij wordt uit het water gered en laat zijn volk veilig door het water trekken, waarna het de Farao en zijn leger doodt.

²⁰ In Jes. 45:7 staat dat de HEER de schepper is van duisternis, maar deze tekst heeft een andere auteur.

²¹ De Heb. werkwoordsvorm is een aanvoegende wijs (jussivus).

²² Het Heb. gebruikt hier een *hifil*, een werkwoordsvorm die een veroorzakende (causatieve) werking weergeeft.

dit ook hier weer te geven, is hier bewust gekozen voor “riep tot” in plaats van “noemde”²³. De naam heeft een zeer belangrijke functie in het Hebreeuws, zoals ook uit andere Bijbelverhalen blijkt.

Het Hebreeuwse woord *jom* heeft een brede betekenis: van ‘overdag’ en ‘een dag’ (wat bij ons 24 uur is), tot ‘een periode’. In het eerste deel van vers 4 heeft *jom* duidelijk de betekenis van ‘overdag’ en staat het in contrast met de nacht. In vers 5 betekent *jom* ‘dag’. De brede betekenis van *jom* heeft sommige mensen, die Genesis proberen te rijmen met een hoge ouderdom van de aarde, ertoe gebracht dit woord hier te beschouwen als een lange periode. De context geeft hier echter geen enkele aanleiding toe. De meest natuurlijke uitleg hier is een ‘gewone dag’, waarvan er zeven in een week zitten en dit de eerste²⁴ is. Vrijwel alle commentatoren en woordenboeken zijn het hierover eens.

De tweede dag: het hemelgewelf

- 6 *Toen zei God: “Er zij een gewelf in het midden van de wateren.”
Laat deze een scheiding zijn tussen wateren en wateren.*
- 7 *God maakte het gewelf
en scheidde de wateren die boven het gewelf zijn van de wateren die onder het gewelf
zijn.
En zo gebeurde het.*
- 8 *God riep tot het gewelf: “Hemelen!”
Het werd avond en het werd ochtend: tweede dag.*

Ook hier wordt weer een scheiding aangebracht. De waterige chaos uit vers 2 wordt nu gescheiden in wateren onder en boven het gewelf. Het gewelf zorgt voor deze scheiding²⁵. Dit gewelf wordt in vers 8 ‘hemelen’ genoemd en stelt dus het hemelgewelf of de hemelkoepel voor, zoals die zich voordoet aan het blote oog. In het Hebreeuwse wereldbeeld staat het hemelgewelf als een soort stomp over de platte aarde heen. Het woord dat in het Hebreeuws gebruikt wordt, is *rakieja*, wat komt van het werkwoord *raka*, dat ‘uithameren’ betekent. Het hemelgewelf werd gezien als massief, zoals een uitgehamerde metalen plaat²⁶. Hierdoor is deze in staat het water boven het gewelf daar te houden. Wanneer de sluizen in de hemel opengezet worden (zie Gen. 7:11), ontstaat er wederom een waterige chaos. Dit beeld in overeenstemming proberen te brengen met wat wij nu weten over onze atmosfeer zou de tekst geweld aandoen.

Voor de schepping van het gewelf wordt niet het werkwoord *bara* (‘scheppen’) gebruikt, maar *asa* (‘maken’). In tegenstelling tot *bara* kan *asa* ook mensen als onderwerp hebben. Opvallend is dat na de schepping van het gewelf niet de goedkeuring volgt: “En God zag dat het goed was”. In de Septuaginta, de Oudgriekse vertaling van het OT, staat dit er wel. Dit is een van de vele manuscriptvarianten.

²³ In het Heb. staat er ook een (bepaald) voorzetsel (*la*), dat terugkomt in de vertaling “riep tot”, maar verdwijnt in de vertaling “noemde”.

²⁴ In het Heb. wordt hier het hoofdtelwoord ‘één’ gebruikt, niet het rangtelwoord ‘eerste’. Qua betekenis zit in dit geval echter geen verschil.

²⁵ De scheidende functie van het gewelf wordt in het Heb. weergegeven door een deelwoord (‘scheidende’) en kan gebruikt worden als een zelfstandig naamwoord (nominalisatie), zoals in deze vertaling gedaan is.

²⁶ Zie ook Job 37:18: “Kun jij met Hem uithameren de hemel, sterk als een gegoten spiegel?” De hemel(koepel) staat ook op zuilen (Job 26:11)

De derde dag: land en zeeën

- 9 *Toen zei God: “Laten de wateren onder de hemelen zich tot één plaats verzamelen, opdat het droge zich laat zien.”
En zo gebeurde het.*
- 10 *God riep tot het droge: “Land!” en tot de verzamelde wateren riep Hij: “Zeeën!”
En God zag dat het goed was.*
- 11 *God zei: “Laat het land groen doen uitspruiten: planten die zaad geven en vruchtbomen die vrucht maken naar hun aard, dat zaad in zich heeft, op het land.”
En zo gebeurde het.*
- 12 *Het land bracht groen voort: planten die zaad geven naar hun aard en bomen die vrucht maken, dat zaad in zich heeft naar zijn aard
En God zag dat het goed was.*
- 13 *En het werd avond en het werd ochtend: derde dag.*

Op de derde dag gebeurt heel wat: eerst de schepping van het land, daarna de schepping van alle flora. Waar we op de tweede dag gezien hebben hoe de wateren gescheiden worden in wateren boven en onder het gewelf, wordt het water onder het gewelf nu gescheiden van het land. Hierbij wordt niet het werkwoord *badal* ('scheiden') gebruikt, maar *kawa* ('verzamelen'²⁷). Het water moet zich verzamelen op één plaats (*makoom*, Mokum, een bijnaam van Amsterdam, komt van dit Hebreeuwse woord). Door het verzamelen (samenvloeien) van het water wordt het droge (*jabasja*) zichtbaar²⁸, waardoor water en land gescheiden worden. Het droge wordt vervolgens de naam *èrèts* toegeroepen. Dit is dus hetzelfde woord als in vers 1 en 2 gebruikt wordt, maar hier heeft het de betekenis van 'land', omdat het wordt gecontrasteerd met de zeeën²⁹. Het is de plek die voor mens en landdier bewoonbaar is.

Na de schepping van het land wordt het gevuld met flora. Eerst worden de planten genoemd, daarna de bomen met vruchten. De grammatica van dit vers is niet eenduidig, waardoor er hier verschillen tussen vertalingen bestaan. Opvallend is dat God de flora niet direct (zelf) scheidt, maar de aarde dit laat doen. Hetzelfde geldt voor de dieren (v. 24), maar niet voor de mens. Blijkbaar heeft God het land zo geschapen dat dit uit zichzelf in staat is leven voort te brengen. Alleen het menselijk leven is hierop een uitzondering.

Er is in het Hebreeuws een woordspeling tussen *dasja*, het 'doen ontspruiten' en *dèsjè*, 'het groen', dat ontsproten is. Er is ook een woordspeling tussen *zara* ('zaad geven') en *zèra* ('zaad')³⁰. Dergelijke woordspelingen kunnen in het Hebreeuws relatief gemakkelijk gemaakt worden, doordat woorden oorspronkelijk alleen zijn opgebouwd uit (meestal drie) medeklinkers. Deze medeklinkers vormen vaak een 'betekeniskern', die door het invullen van verschillende klinkers gepreciseerd kan worden tot bijvoorbeeld een werkwoord of zelfstandig naamwoord.

²⁷ De werkwoordsvorm is een *nifal*, die wederkenend is. De *nifal* kan ook passief vertaald worden, zoals veel vertalingen doen.

²⁸ Wederom een *nifal*, zie hierboven. Het droge is hier het onderwerp en maakt zichzelf dus als het ware zichtbaar.

²⁹ Soms wordt hier vertaald met 'zee', maar in het Heb. staat de meervoudsvorm (*jamiem*), en niet de enkelvoudsvorm (*jaam*). De reden voor de meervoud is onduidelijk, want al het water is immers bij elkaar gevloeid en vormt dus één watermassa. Misschien wil de auteur de grote hoeveelheid van het water benadrukken?

³⁰ 'zaad zaaien' (zoals de Naardense vertaling doet) zou deze woordspeling naar het Nederlands overbrengen, maar is minder getrouw aan het Heb. 'Zaaien' is de vertaling van de *qal*-werkwoordsvorm van *zara*, maar hier wordt de *hifil*-werkwoordsvorm gebruikt, dat 'zaad geven/voortbrengen' betekent.

Opvallend is ook dat meerdere malen de constructie *lemino* (of verbuigingen daarvan) gebruikt wordt, wat ‘naar zijn aard’ betekent. Modernere vertaling vertalen dit vaak met ‘soort’, maar dit zou de verwarring kunnen scheppen dat het hier om de biologische soortdefinitie (species) gaat. Het Hebreeuwse woord *mien* is breder en vager dan dat. Het enige onderscheid dat hier gemaakt lijkt te worden, is tussen flora dat haar zaad buiten zich draagt en binnen zich draagt. De bedoeling met deze herhaalde uitdrukking lijkt te zijn dat er orde in de natuur is: ze brengen niet iets anders voort dan waarvoor ze door God bestemd zijn. Dit is strijdig met de gemeenschappelijke afstamming van al het leven, waarbij de verschillende levensvormen juist *uit elkaar* ontstaan zijn. Deze scheppingsmythe geeft hiermee dus een fundamenteel andere kijk op de ordening van de levende natuur dan de moderne biologie.

De vierde dag: hemellichamen

- 14 *Toen zei God: “Er zij lichten in het hemelgewelf, om de dag van de nacht te scheiden, en zij zullen als tekenen zijn voor feesttijden, en voor dagen en jaren.”*
- 15 *Zij zullen als lichten in het hemelgewelf zijn, om te lichten op de aarde.
En zo gebeurde het.*
- 16 *God maakte twee grote lichten: het grote licht als heerser van de dag en het kleine licht als heerser van de nacht, en de sterren.*
- 17 *En God plaatste ze in het hemelgewelf, om te lichten op de aarde.*
- 18 *Om te heersen tijdens de dag en tijdens de nacht, en om het licht van het duister te scheiden.
En God zag dat het goed was.*
- 19 *En het werd avond en het werd ochtend: vierde dag.*

Op de derde dag worden de hemellichamen geschapen. Deze dienen als tekenen voor de feesttijden, dagen en jaren³¹. Deze hemellichamen – waarvan wij nu weten dat het sterren zijn waarvan de meeste op vele lichtjaren van ons staan – bevinden zich volgens de schrijver letterlijk *in* het gewelf, vergelijkbaar met hoe spotjes in een plafond kunnen zitten. Dit is uiteraard niet te rijmen met de huidige astronomische inzichten, maar geven een heersend wereldbeeld van die tijd weer, een beeld dat uiteraard zeer geocentrisch was. Merk op dat ook hier weer sprake is van scheiding.

Opvallend is dat de lichten niet bij naam genoemd worden, zelfs de twee grote lichten niet, terwijl het duidelijk is dat de schrijver hiermee doelt op de zon en maan, ondanks het Hebreeuws hier woorden voor heeft. De auteur spreekt simpelweg over ‘lichten’ of ‘lampen’ (*me’oroot*)³². Dit is nadrukkelijk gedaan om een theologische pointe te maken. In de omliggende culturen waren de zon en maan namelijk goden of goddelijk, maar door ze hier beschrijven als ‘slechts’ lichten, worden ze van hun goddelijke karakter ontdaan. Deze goden worden dus gereduceerd tot lichten, door God aan het hemelgewelf geplaatst. Dit is misschien ook de reden waarom deze lichten geen naam krijgen, zoals wel gebeurd is bij de dag en nacht (vers 5), de hemel(koepel) (vers 8) en het land en de zee (vers 10).

³¹ De grammaticale constructie van het Heb. in deze zin is lastig. Letterlijk staat er: “zij zullen zijn tot tekenen en tot vastgestelde tijden en tot dagen en jaren”.

³² De *lichten* hebben als doel te *lichten* (schijnen) op de aarde. Omdat in het Heb. het zelfstandig naamwoord ‘licht’ (*oor*) en het werkwoord ‘schijnen’ (*oer*) dezelfde wortel hebben en dus sterk op elkaar lijken, is bij het werkwoord gekozen voor de vertaling ‘lichten’, zodat de overeenkomst ook hier zichtbaar wordt.

Het is ook interessant om te zien dat de zon en de maan als tekenen en *heersers* van respectievelijk de dag en nacht gezien worden. Daarom is het ook geen probleem dat er al licht was en er al dagen waren vóórdát de zon geschapen werd. De zon is immers niet de veroorzaker van het licht en de dag-nachtcyclus (in combinatie met het draaien van de aarde, wat de schrijver al helemaal vreemd was).

Tot slot is er vanuit stilistisch oogpunt nog iets interessants op te merken: er is een parallel tussen de vierde en eerste dag. Op de eerste dag wordt het licht geschapen en op de vierde dag de hemellichamen. Een vergelijkbare parallel is er tussen de tweede en vijfde dag, en tussen de derde en zesde.

De vijfde dag

- 20 *Toen zei God: “Laten de wateren wemelen van gewemel, levende wezens, en laat vogels fladderen over het land, langs het aanschijn van het hemelgewelf.*
- 21 *God schiep de grote zeemonsters, en alle krioelende levende wezens, waarvan het water wemelt, naar hun aard, en alle gevleugelde vogels naar hun aard. En God zag dat het goed was.*
- 22 *God zegende ze door te zeggen: “Wees vruchtbaar en vermeerder je, vul de wateren in de zeeën, en laten de vogels zich vermeerderen op het land.”*
- 23 *En het werd avond en het werd ochtend: vijfde dag.*

De vijfde dag, waarop het leven in het water en in de lucht wordt geschapen, is parallel aan de tweede dag, waarop de wateren gescheiden worden door het hemelgewelf. Er is hier een woordspeling tussen ‘wemelen’ (*sjarats*) en ‘gewemel’ (*sjèrèts*) en tussen ‘vliegen’ (*oef*) en ‘vogels’ (*oof*), net als in vers 11. Wat hier vertaald is met ‘levende wezens’ (*nèfèsj chaja*) wordt in oudere vertalingen vaak vertaald met ‘levende zielen’. Het idee van een ziel die los kan bestaan van het lichaam is heidens en is de schrijver vreemd. In het Oude Testament *heeft* een mens of dier geen ziel, maar *is* hij een (levende) ziel als daarin levensadem is (zie ook Gen. 2:7). De vogels vliegen langs het hemelgewelf, letterlijk ‘over het aanschijn van het hemelgewelf’. Dit is geen vreemd beeld voor iemand die vogels hoog in de lucht ziet vliegen en het moderne wereldbeeld niet kent.

In vers 21 wordt voor het eerst sinds vers 1 weer het werkwoord *bara* (‘scheppen’) gebruikt, en wel voor de ‘grote zeemonsters’ (*tanniniem*). Ofschoon oudere vertalingen de *tanniniem* vaak vertalen met ‘zeedieren’ of ‘walvissen’, zijn de woordenboeken het erover eens dat het hier om mythologische wezens gaat. Met dergelijke (kwade) wezens wordt in de mythologie van oude Nabije Oosten vaak gestreden door een (goede) God, maar dat is *hier* niet het geval³³. Mogelijk is dat de reden waarom God deze wezens *schiep*: ze vallen volledig onder Zijn soevereiniteit. Het lijdend voorwerp dat bij *bara* hoort, bestaat niet alleen uit de zeemonsters, maar ook uit alle levende wezens in het water en in de lucht.

Het scheppen van de dieren wordt afgesloten met het inmiddels bekende ‘En God zag dat het goed was.’, maar in tegenstelling tot de eerdere dagen is de scheppingsdag nu nog niet voorbij. Het geschapene wordt namelijk eerst gezegend, waarbij God hun de opdracht³⁴ geeft zich voort te planten en te vermeerderen, de zeedieren in het zeewater en de vogels op het

³³ Elders in het OT echter wel, zoals in Ps. 74:13, waarin staat dat God de koppen van de *tanniniem* op het water verplettert. Leviathan en Rahab zijn ook dergelijke zeemonster. In Jes. 27:1 en 51:9 worden ze beide door God verslagen

³⁴ Hiervoor wordt een gebiedende wijs (imperativus) gebruikt.

land³⁵. Deze opdracht is in het Hebreeuws een alliteratie: *peroe, oe-revoe, oe-mil'oe*. Er is een directe relatie tussen zegenen en veel nageslacht hebben: een gezegend man heeft veel nakomelingen en een gezegende oogst of vangst levert veel op. Wij, in onze gesecculariseerde maatschappij, zouden in plaats van 'gezegend' spreken over 'succesvol'.

De zesde dag: landdieren en mensen

- 24 *Toen zei God: "Laat het land levende wezens voortbrengen naar hun aard: vee, krioelers en wilde dieren, naar hun aard."*
En het was zo.
- 25 *En God maakte de wilde dieren naar hun aard en het vee naar hun aard, en al de krioelers van de aardbodem naar hun aard.*
En God zag dat het goed was.
- 26 *God zei: "Laten wij mensen maken, naar ons beeld, als onze gelijkenis, en laten zij heersen over de vissen van de zee, over de vogels van de hemelen, over al het vee, over al het land en over al de krioelers die krioelen op het land."*
- 27 *En God schiep de mens in Zijn beeld,*
in Gods beeld schiep Hij hem,
man en vrouw schiep Hij hen.
- 28 *God zegende hen en God zei tot hen: "Wees vruchtbaar en vermeerder je, vul de aarde en onderwerp haar, heers over de vissen van de zee, de vogels van de hemelen en over al het leven dat krioelt op het land."*
- 29 *En God zei: "Zie!, ik heb jullie gegeven al de planten die zaad zaaien op geheel het aanschijn van het land, en al de bomen met daarin boomvruchten die zaad zaaien.*
Voor jullie zal het zijn, als voedsel.
- 30 *En voor al de wilde dieren, voor al de vogels van de hemelen en voor al wat krioelt op het land waarin leven is, de groene planten als voedsel.*
En het was zo.
- 31 *God zag alles wat Hij gemaakt had, en zie: het was zeer goed!*
En het werd avond en het werd ochtend: de zesde dag.

De zesde en laatste scheppingsdag is parallel aan de derde dag. Op de derde dag moest het land groen doen ontspruiten, op de zesde dag levende wezens³⁶. Deze levende wezens worden verdeeld in het vee³⁷ (tamme dieren), krioelers (krioelende dieren) en wilde dieren (letterlijk 'dieren van het land/veld'). Met de 'krioelers' worden de kleine dieren die zich vlak over de grond bewegen bedoeld (kleine reptielen, muizen, insecten, enz.). Deze indeling is verre van precies en eenduidig, en daardoor niet te vergelijken met de indeling die biologen gebruiken³⁸. Ook nu weer is de scheppingsdag nog niet ten einde na het 'En God zag dat het goed was.' Het verhaal bereikt na het scheppen van de dieren zijn climax: de schepping van de mens.

Wat meteen opvalt in vers 26 is dat het onderwerp meervoudig is ('ons'). Hier is al veel over geschreven. Door orthodoxe gelovigen wordt hierin vaak de drie-eenheid gezien, maar

³⁵ Dit is een verwijzing naar het 'land' en de 'zeeën' uit vers 10. Voor de zeedieren wordt dit nog gepreciseerd tot (letterlijk) 'wateren in de zeeën', omdat er ook wateren boven het hemelgewelf zijn (vers 7).

³⁶ In het Heb. wordt hier hetzelfde werkwoord (*jaatsa*) voor gebruikt, dat letterlijk 'naar buiten brengen' betekent.

³⁷ Het Heb. woord *behema*, dat hier gebruikt wordt, betekent in meest algemene zin 'dier', maar wordt hier in een specifiekere zin gebruikt. De (versterkende) meervoudsvorm *behemoot*, vaak vertaald als 'nijlpaard' of 'krokodil', verwijst naar een zeer machtig dier, waarschijnlijk een mythologisch wezen.

³⁸ Creationisten proberen dit wel en hebben zodoende hun eigen taxonomie ontwikkeld: 'baraminologie' (van *bara* ('scheppen') en *mien* ('aard')).

hiervoor is in de tekst geen enkele aanleiding, waardoor dit beschouwd moet worden als inleeswerk. Een andere optie die geopperd is, is de *pluralis majestatis*³⁹, maar het meervoud wordt nooit zo gebruikt in het Hebreeuws. Een andere verklaring is dat het een verwijzing is naar de hemelse raad, of zelfs polytheïsme. Ook uit andere passages⁴⁰ blijkt dat God niet het enige goddelijke wezen is in de hemel, maar dat er een hemelse raad is. Hetzelfde meervoud wordt ook gebruikt in Gen. 11:7 en Jes. 6.8. Puur polytheïsme is hier echter onwaarschijnlijk, gezien het sterk ontmythologiserende karakter van het verhaal, maar een hemelse raad lijkt zeker mogelijk. Opmerkelijk is ook dat in vers 27 weer het enkelvoud gebruikt wordt. Een laatste serieuze verklaring is de *pluralis deliberationis*⁴¹, maar het probleem daarmee is dat dit het tweede meervoud (“naar *ons* beeld, als *onze* gelijkenis”) mogelijk niet verklaart. Waarschijnlijk ligt een sluitende verklaring voor eeuwig buiten ons bereik.

Voor wat hier vertaald wordt met ‘mensen’ staat in het Hebreeuws *adaam*. Dit kan “Adam’ (eigenaam), ‘een mens’, of ‘de mens’ betekenen. Hier wordt het als verzamelnaam gebruikt voor de mens. De twee eerste mensen, Adam en Eva, komen in dit verhaal niet als zodanig voor, maar worden geïntroduceerd in de tweede scheppingsmythe. Wel wordt de lezer verteld dat God beide geslachten schiep, wat niet bij de dieren vermeld wordt. Het woord *adaam* is verwant aan het Hebreeuws voor aardbodem (*àdamah*) en rood (*adom*)⁴². In Gen. 2:7 is er een woordspeling tussen de mens (*adaam*), die uit de aardbodem (*àdamah*) gevormd wordt.

Meteen daarop volgt nog een zinsdeel dat veel pennen in beweging heeft gebracht: het gelijken op God, of eventueel de hemelse raad. Veel gehoord is de verklaring dat het hier gaat om een *louter geestelijke* gelijkenis (bewustzijn, creativiteit, vrije wil enz.), maar dit is problematisch omdat lichaam en geest in de cultuur van de auteur niet als gescheiden werden gezien. Het woord voor ‘beeld’ (*tsèlèm*) heeft meestal de betekenis van een fysiek beeld (soms van een afgod)⁴³. Ook het woord voor ‘gelijkenis’ (*demoet*) duidt vaak op een fysieke gelijkenis⁴⁴. Mogelijk gaat het hier dus om een, in zekere zin, *fysieke* gelijkenis. De gelijkenis kan ook zitten in het kunnen aangaan van een relatie, een verbond, wat een centraal thema is in de Tenach. Een antropomorf godsbeeld was gebruikelijk in het oude Nabije Oosten. Ook de Bijbelse God ontbreekt het niet aan menselijke kenmerken, zowel niet qua uiterlijk (Hij heeft voeten en zit op een troon⁴⁵) als qua karakter (woede, berouw, jaloezie). Dat vers 26 blijkt geeft van een antropomorf godsbeeld is dus zeer goed mogelijk, maar ook hier lijkt een definitieve verklaring onbereikbaar. Duidelijk is in ieder geval dat de dieren *niet* in Gods beeld geschapen zijn, waardoor er een duidelijk onderscheid bestaat tussen mens en dier. De mens wordt dus afzonderlijk van de dieren geschapen, maar wel op dezelfde dag. Ook dit is strijdig met de moderne biologie, waarin de mens een dier is dat gradueel ontstaan is uit andere dieren.

³⁹ Vorsten gebruiken vaak voor zichzelf een meervoudsvorm: “Wij, Beatrix [...]”.

⁴⁰ Zie Job 1:6: “Het gebeurde op de dag dat de godenzonen [*bene ha-elohiem*] kwamen om zich voor de HEER te stellen [...]”, Ps. 82:1: “God [*elohiem*] staat in de raad Gods [*el*]; te midden van de goden [*elohiem*] oordeelt Hij.” en Jer.23:18: “Want wie heeft gestaan in de raad van de HEER [...]?”. Zie verder “Divine assembly” in *The Anchor Bible Dictionary*.

⁴¹ Het ‘overwegingsmeervoud’; vgl. iemand die tegen zichzelf zegt: “Wat gaan *we* eens doen vandaag.”

⁴² Het Latijn voor mens (*homo*), waar ook het Engelse *human* van afgeleid is, is ook verwant aan het Latijn voor aardbodem (*humus*).

⁴³ Zie o.a.: Gen. 5:3; Num. 33:52; 2 Kon. 11:18; 2 Chron. 23:17; Ezech. 16:18

⁴⁴ Zie o.a.: Gen. 5:3; 2 Kon. 16:10; 2 Chron. 4:3; Ezech. 1:10,13

⁴⁵ Zie o.a.: Ex.24:10; Ps. 47:9; Ps. 99:5

De mens krijgt de opdracht mee de aarde te onderwerpen en over de dieren te heersen. Dit is de taal die gebruikt wordt voor een koning die over zijn volk heerst, of een meester over zijn slaaf, hetgeen vaak niet met zachte hand ging, maar ook geen ongeremde exploitatie was.

Op deze dag wordt door God ook verteld wat mens en dier moeten eten. De mens mag als voedsel nemen het gewas met zaad (ook belangrijk voor de landbouw) en vruchtbomen. Hij is dus bedoeld als vegetariër. Pas na de zondvloed mag de mens naast planten ook dieren eten (Gen. 9:3). De dieren krijgen als voedsel de groene planten toegewezen, waardoor ook zij als vegetariër bedoeld zijn. Blijkbaar is er in de oorspronkelijke schepping – die door God als zeer goed wordt beschouwd – geen sprake van mensen of dieren die andere levende wezens eten. Ook in de toekomstige paradijselijke situatie, zoals die bijvoorbeeld door Jesaja geschetst wordt, eten dieren elkaar niet (“de koe en de berin zullen samen weiden”, Jes. 11:7). Deze vredige en goede schepping staat in schril contrast met het wrede evolutieproces, waardoor mens en dier werkelijk ontstaan zijn.

Tot slot is opvallend dat God op de zesde dag, al terugkijkend op zijn gehele schepping, niet meent dat het *goed* was, maar dat het *zeer goed* (*toof me 'oor*) was.

De zevende dag: de dag waarop God rustte

- 2:1 *Zo werden voltooid de hemelen en aarde, en al hun heer.*
2 *God voltooide op de zevende dag zijn werk dat Hij gemaakt had.
En Hij stopte op de zevende dag met al zijn werk dat Hij gemaakt had.*
3 *God zegende de zevende dag en heiligde hem, want daarop stopte Hij met al zijn werk,
dat God schiep door te maken.*
4(a) *Dit zijn de verwekkingen van de hemelen en de aarde, toen zij geschapen werden.*

De eerste scheppingsmythe houdt niet op aan het eind van Gen 1., maar loopt nog een klein stuk door in hoofdstuk 2⁴⁶. Deze zevende dag geeft een verklaring waarom op de zevende dag van de week gerust moet worden. In de ‘tien geboden’ (Ex. 20) wordt expliciet aangegeven dat de mens zes dagen moet werken en één dag moet rusten, omdat God in zes dagen de hemel en aarde geschapen heeft en op de zevende dag rustte. De naam voor de joodse rustdag (onze zaterdag), de *sjabbat*, is afgeleid van het werkwoord *sjavat*, dat ‘stoppen’ of ‘rusten’ betekent. De *sjabbat* wordt hier echter niet bij naam genoemd.

Er is discussie over waar het eerste scheppingsverhaal precies eindigt. Volgens sommigen is 2:4 geheel een opschrift voor het tweede scheppingsverhaal, volgens anderen hoort het eerste deel van 2:4 (weergegeven als ‘2:4a’) nog bij het eerste scheppingsverhaal⁴⁷. Een derde mogelijkheid is dat een redacteur dit vers heeft toegevoegd om de twee verhalen met elkaar te verbinden. Het Hebreeuwse woord *toledoot* betekent meestal ‘afstammelingen’ en wordt vaak gebruikt om de geschiedenis van een volk te beschrijven. Hier heeft het de figuurlijke betekenis van ‘ontstaansgeschiedenis’. Met de vertaling ‘geboorten’ is geprobeerd zowel de

⁴⁶ De indeling in hoofdstukken en verzen is van veel latere datum dan de teksten zelf. Hierdoor komen samenhangende tekst delen soms niet overeen met de gebruikelijke indeling in verzen en hoofdstukken. Ook is er soms enige verschil in indeling tussen verschillende Bijbeluitgaven.

⁴⁷ Een argument voor de laatste optie is dat het eerste deel van 2:4 kenmerken vertoont van de schrijver die verantwoordelijk is voor de eerste scheppingsmythe (P), niet van de schrijver van het tweede verhaal (J). Dit blijkt onder andere uit het gebruik van het werkwoord *bara* (dat J nergens gebruikt) en de uitdrukking ‘hemel en aarde’ (in deze volgorde bij P, maar ‘aarde en hemel’ bij J). Een argument voor de eerste optie is dat *toledoot* (verwekkingen) meestal aan het begin van een verhaal gebruikt wordt.

letterlijke als figuurlijke betekenis te behouden. De laatste zin van de eerste scheppingsmythe kan gezien worden als de samenvattende conclusie: zo werd alles geschapen.

Addendum: een zeer letterlijke vertaling

De onderstaande vertaling is zo letterlijk mogelijk en zo vrij mogelijk van interpretatie. Hierdoor krijgt de lezer een aardige indruk van wat er in de Hebreeuwse grondtekst staat, maar ook zinnen die in het Nederlands soms niet goed lopen. Leestekens, die afwezig zijn in het Hebreeuws, zijn om die reden tot het minimum beperkt. De oorspronkelijke woordvolgorde is zo veel mogelijk bewaard, tenzij dit constructies oplevert die volgens de Nederlandse grammatica onjuist zijn. Woorden die tussen vierkante haken staan, ontbreken in de Hebreeuwse tekst en zijn toegevoegd voor de leesbaarheid. De woorden die in het Hebreeuws hetzelfde zijn, zijn ook zo veel mogelijk hetzelfde vertaald, waarbij niet gelet is op woordspelingen. Tot slot zijn soms werkwoordswijzen⁴⁸ gebruikt die in het modern Nederlands verouderd zijn, om zo dicht mogelijk bij de Hebreeuwse grammatica te blijven.

- 1 In begin van schiep God de hemelen en de aarde
- 2 En de aarde was woestenis en wanorde en duister op het aanschijn van oerzee en adem van God zwevend op het aanschijn van de wateren
- 3 En God zei er zij licht en er was licht
- 4 En God zag het licht dat goed [was] en God scheidde tussen het licht en tussen het duister
- 5 En God riep tot het licht dag en tot het duister riep hij nacht
En het was avond en het was ochtend dag één
- 6 En God zei er zij een gewelf in het midden van de wateren en laat deze zijn scheidende tussen wateren en voor de wateren
- 7 En God maakte het gewelf en hij/het scheidde tussen de wateren die van onder tot het gewelf [zijn] en tussen de wateren die van boven tot het gewelf [zijn] en het was zo
- 8 En God riep tot het gewelf hemelen en het was avond en het was ochtend tweede dag
- 9 En God zei verzamele zich de wateren van onder de hemelen tot één plaats en zichtbaar make zich het droge en het was zo
- 10 En God riep tot het droge aarde en tot de verzameling van de wateren riep hij zeeën
En God zag dat [het] goed [was]
- 11 En God zei de aarde doe uitspruiten groen, gewas zaadgevende zaad [en] geboomte van vrucht makende vrucht naar zijn aard dat zijn zaad in zich [heeft] op de aarde en het was zo
- 12 En de aarde deed naar buiten brengen groen, gewas zaadgevende zaad naar zijn aard en geboomte makende vrucht dat zijn zaad in zich [heeft] naar zijn aard en God zag dat [het] goed [was]
- 13 En het was avond en het was ochtend derde dag
- 14 En God zei er zij lichten in het gewelf van de hemelen om te scheiden tussen de dag en tussen de nacht en zij zullen zijn tot tekenen en tot vastgestelde tijden en tot dagen en jaren
- 15 En zij zullen zijn tot lichten in het gewelf van de hemelen om te doen lichten op de aarde, en het was zo
- 16 En God maakte twee grote lichten het grote licht tot heerser van de dag en het kleine licht tot heerser van de nacht en de sterren
- 17 En God zette ze in het gewelf van de hemelen om te doen lichten op de aarde

⁴⁸ De cohortativus (aansporende wijs) jussivus (aanvoegende wijs) komen in het Ned. nauwelijks nog voor, maar in het Heb. regelmatig. De imperativus (gebiedende wijs) wordt voor de herkenbaarheid in het meervoud met 'stam+t' vertaald, ondanks dit in het modern Ned. ongebruikelijk is.

- 18 En om te heersen in de dag en in de nacht en om te scheiden tussen het licht en tussen het duister en God zag dat [het] goed [was]
- 19 En het was avond en het was ochtend vierde dag
- 20 En God zei de wateren wemele [van] gewemel van levende wezen[s] gevogelte fladdere op de aarde op het aanschijn van het gewelf van de hemel
- 21 En God schiep de grote zeemonsters en al van de levende wezen[s] krioelende waarvan de wateren wemelen naar hun aard en elk gevogelte van vleugel naar zijn aard en God zag dat [het] goed [was]
- 22 En God zegende ze door te zeggen draagt vrucht en wordt talrijk en vult de wateren in de zeeën en het gevogelte worde talrijk in de aarde
- 23 En er was avond en er was ochtend vijfde dag
- 24 En God zei de aarde bringe naar buiten levende wezen[s] naar zijn aard vee en het gekrioelte en gedierte van [de] aarde naar zijn aard en het was zo
- 25 En God maakte gedierte van [de] aarde naar zijn aard en het vee naar zijn aard en al het gekrioelte van de aardbodem naar zijn aard en God zag dat [het] goed [was]
- 26 En God zei laten wij maken [de] mens in ons beeld als onze gelijkenis en hij heerse over de vis[sen] van de zee en over het gevogelte van de hemelen en over het vee en over al de aarde en over al het gekrioelte krioelende op de aarde
- 27 En God schiep de mens in zijn beeld in Gods beeld schiep hij hem, man en vrouw schiep hij hen
- 28 En God zegende hen en God zei tot hen draagt vrucht en wordt talrijk en vult de aarde en onderwerpt haar en heerst over de vis[sen] van de zee en over het gevogelte van de hemelen en over al het leven krioelende op de aarde
- 29 En God zei ziet ik heb gegeven tot jullie al het gewas zaaiende zaad dat op het aanschijn van geheel de aarde [is] en al het geboomte dat in hem [heeft] vrucht van geboomte zaaiende zaad tot jullie zal het zijn tot voedsel
- 30 En tot al het gedierte van de aarde en tot al het gevogelte van de hemelen en tot al [het] krioelende op de aarde waar in hem [is] een levend wezen al het groene gewas tot voedsel en het was zo
- 31 En God zag alles wat hij gemaakt had en ziet [het was] zeer goed en het was avond en het was ochtend dag van de zesde
- 2:1 En voltooid werden de hemelen en de aarde en al hun heer
- 2 En God voltooide op de dag van de zevende zijn werk dat hij had gemaakt en hij stopte op de dag van de zevende met al zijn werk dat hij gemaakt had
- 3 En God zegende de dag van de zevende en hij heiligde hem want op hem stopte hij met al zijn werk dat God schiep door te maken
- 4(a) Dit [zijn] de verwekkingen van de hemelen en de aarde in hun geschapen worden

Literatuur

Naast de grammatica's en woordenboeken die nodig zijn voor het vertalen van de tekst is er een grote hoeveelheid literatuur beschikbaar waarin de eerste scheppingsmythe behandeld wordt. Hieronder volgt een kleine greep daaruit.

Barton, J., Muddiman, J. (2001), *The Oxford Bible Commentary*, Oxford University Press.

Coogan, M.D. (ed.), (2007), *The New Oxford Annotated Bible with the Apocrypha, Augmented Third Edition, New Revised Standard Version*, Oxford University Press.

Coogan, M.D., (2005), *The Old Testament: A Historical and Literary Introduction to the Hebrew Scriptures*, Oxford University Press.

Dunn, J. D. G., Rogerson, J.W. (eds.), (2003), *Eerdmans Commentary on the Bible*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company.

Hamilton, V.P., (1990), *New International Commentary on the Old Testament Series, The Book of Genesis, chapters 1-17*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company.

Speiser, E.A., (1964), *The Anchor Bible, Vol. 1, Genesis: Introduction, Translation, and Notes*, The Anchor Bible.

Wenham, G. J., (1998), *Word Biblical Commentary, Volume 1: Genesis 1-15*, Dallas, Texas: Word Books, Publisher.